

K R O N I K A

Jubileum profesora Milana Jelínka

V červnu letošního roku se dožil významného životního jubilea prof. PhDr. Milan Jelínek, CSc., emeritní profesor Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. I když všichni lingvisté pana profesora znají, mezi slavisty a bohemisty má své spolupracovníky a také své žáky, připomeňme si jeho životní osud a odbornou dráhu.

Prof. Milan Jelínek se narodil v Brně a v meziválečném období v prostředí tehdejšího bilingvního Brna také vyrůstal. Městské česko-německé společenské a kulturní prostředí a pozdější Masarykovy (i masarykovské) názory formovaly mj. i jeho životní postoje. V roce 1942 maturoval na Prvním reálném gymnáziu v Brně, ale další plány mu dočasně zkřížilo totální nasazení v Rakousku.

Jako mladý člověk působí rovněž v protinacistickém odboji a prožívá opakované zatčení a věznění policií i gestapem, a to např. ve Vídni, v Brně v Kounicových kolejích, ve Vratislavi, v Reichenbachu u Plavna. Ostatně ono zadržení režimem a omezování osobní svobody okusí ještě několikrát později v jiné situaci, kdy je stíhán komunistickou Státní bezpečností.

Po válce v květnu 1945 přichází M. Jelínek na někdejší Filozofickou fakultu brněnské univerzity a studuje češtinu, ruštinu a srbochorvatštinu. Nadto se věnuje němčině, angličtině a francouzštině. Brněnské vysokoškolské prostředí poválečných let ho výrazně ovlivnilo. Při studiu se ještě v Brně setkává s profesorem B. Havránkem, na přednáškách a seminářích z české a ruské gramatiky osobně poznává prof. F. Trávníčka, prof. A. Kellnera aj., z významných literátů je přímým pamětníkem profesorů J. Vilíkovského a Ant. Grunda.

Po absolvování fakulty sledujeme Jelínkův další intenzivní odborný růst. V roce 1950 získal hodnost doktora filozofie (PhDr.) obhájením práce zabývající se analýzou stylu Rudolfa Těsnohlídka a v době svého působení v brněnské pobožce Ústavu pro jazyk český (1953–1956) dosáhl v polovině 50. let kandidatury (CSc.), a to prací zaměřenou na syntaktickostylistické tendence v obrozeneckých literárních textech. Po příchodu na Filozofickou fakultu v Brně připravuje odbornou práci o dějových substantivech a posléze se habilituje. V r. 1960 se tedy stává docentem a už v r. 1964 v poměrně mladém věku dosáhl profesury.

S brněnským univerzitním prostředím je spjata nejen odborná a pedagogická práce pana profesora, ale také činnost organizační a řídicí. Ve 2. pol. 60. let působí M. Jelínek ve funkci děkana Filozofické fakulty a později vykonává úřad prorektora brněnské univerzity (1966–1969).

V šedesátých letech pobýval prof. Jelínek také na zahraničních univerzitách, přednášel na pařížské Sorbonně a v německém Greifswaldu.

Za dobu svého působení v univerzitním prostředí doma i v zahraničí vychoval tisíce studentů, budoucích češtinářů, a za svůj odborný růst mu také vděčí novináři, kulturní a odborní pracovníci, mnozí současní vysokoškolští učitelé a vědečtí pracovníci. Na vysoké škole přednášel nejen o stylu a obecné stylistice, ale zaměřoval se také na stylistiku praktickou, věnoval se vývoji jazyka, jazykovému purismu, spisovnému jazyku a otázkám jazykové kultury v nejširším pojetí. Setrvání prof. M. Jelínka na brněnské univerzitě v 60. letech bylo však v letech normalizace přerušeno. Za své politické postoje byl zbaven pedagogického působení na vysoké škole, nesměl publikovat a veřejně přednášet. V té době se opět stává vědeckým pracovníkem Ústavu pro jazyk český a s nemenší intenzitou ve změněné situaci dále pracuje.

Po pádu komunistického režimu na sklonku roku 1989 se M. Jelínek vrací na univerzitu a aktivně se účastní nového koncipování brněnského univerzitního života, mj. především bezprostředně po revoluci vykonává úřad rektora Masarykovy univerzity v Brně (1990–1992). V téže době působil také jako předseda kolegia rektorů česko-slovenských vysokých škol (1991–1992). V době svého rektorského působení v Brně se zasloužil o zřízení a vybudování Slezské univerzity v Opavě, na jejíž Filozoficko-přírodovědeckou fakultu ještě později několik let zajišťuje jako její vyučující.

Odborná práce M. Jelínka je nesmírně rozsáhlá. Už za prvního působení v Ústavu pro jazyk český se věnoval vývoji jazyka, zvláště pak studoval jazyk literatury českého národního obrození, věnoval se českému purismu (posléze purismu v evropském kontextu), otázkám spisovnosti a vůbec jazykové kultury, problematice stylu a stylistiky a jiným tématům a oblastem jazyka. Výraznou sférou jeho zájmu byl rovněž vývoj současné češtiny a jazykové vztahy česko-slovenské, prezentované nejen u nás, ale i v zahraničí (Slovensko, Polsko, Německo, Srbsko aj.).

Prof. M. Jelínek začíná publikovat už koncem 40. let, kdy se už také aktivně zařazuje do lingvistického života. V 50. a 60. letech mj. rozpracovává pojetí stylu a stylistiky a věnuje se publicistickému stylu. Z této doby si připomeňme např. monografii *O jazyku a stylu novin* (Praha 1957) a mnoho odborných statí a časopiseckých článků včetně odborně popularizačních.

Prezentace výsledků vědecké práce M. Jelínka pokračuje i později, i když jsou od počátku 70. let jeho publikační možnosti výrazně omezeny právě v souvislosti se zákazy normalizačního období a v souvislosti s jeho nuceným odchodem z místa vysokoškolského pedagoga. V té době Jelínek publikuje buď pod zapůjčenými jmény, nebo své výsledky zveřejňuje uvnitř pracoviště. Např. v Ústavu pro jazyk český vychází Jelínkova monografie (ale bez uvedení autorova jména na vnějším titulním listě) s názvem *Stylistické aspekty gramatického systému*, a to pouze jako interní tisk Ústavu, i když z ní stejně tehdy studovali všichni bohemisté, včetně brněnských vysokoškolských studentů.

Nelze opomenout desítky dalších aktivit našeho jubilanta. Jmenujme alespoň společenské a kulturní činnosti týkající se česko-slovenských vztahů, účast prof. Jelínka na činnosti odbojářských organizací, významné byly nespočetné neoficiální aktivity M. Jelínka a jeho rodiny (v níž měl vždy oporu) v letech normalizace,

zahrnující pořádání bytových seminářů s filozofickými, historickými, politickými nebo kulturními tématy, vydávání samizdatové literatury apod.

Po listopadu 1989 neustává náš jubilarant ve svých společenských činnostech, opět se účastní veřejného života, pracuje se sdělovacími prostředky a rozvíjí svou odbornou činnost popularizační. Podílí se na nové organizaci vysoké školy a s novým elánem pokračuje ve své vědecké práci.

Za své zásluhy byl vyznamenán doma i v zahraničí. Získal pamětní medaili Masarykovy univerzity a francouzský řád *Commandeur dans l'Ordre des Palmes académiques*.

Nemůžeme na tomto místě projít celou vědeckou práci, zvl. publikační činnost M. Jelínka v Česku i v zahraničí. Jubilarantova bibliografie za léta 1947–1997 je zachycena ve sborníku *Jazyk a kultura vyjadřování. Milanu Jelínkovi k pětasedmdesátinám* (Brno 1998) a publikace za léta 1998–2002 nalezneme v posledním připravovaném „Sborníku prací FF MU” (Brno, A 51, 2003).

Ze stěžejního díla posledních let si připomeňme např. spoluautorství v kolektivní Příruční mluvnici češtiny (Praha 1995), v níž v kapitole o stylistice navázal na teorii konkurenčních množin výrazových prostředků (rozpracovanou ve Stylistických aspektech gramatického systému) a přináší nové pojetí stylistické teorie, které vychází z komunikační situace a příslušných promluvových stylů. M. Jelínek vymezuje styly jedinečné (singulární), styly obecné (objektivní proti subjektivním) a styly funkční. Při vědomí diferencované komunikace v konkrétních komunikačních situacích vypracoval typologii stylistických konkurenčních výrazových prostředků a podává výklad jednotlivých jazykových konkurencí (konkurence mezi znaky různých kódů apod.).

Výsledky odborné práce prof. Jelínka při zkoumání stylu se také odrážejí v pojetí stylistických hesel, která připravil pro vydaný rozsáhlý *Encyklopedický slovník češtiny* (Praha 2002). Kromě jiného vymezuje také styl dramatický, esejistický, oficiální a soukromý, prozaický a poetický.

Připomeňme ještě jinou Jelínkovu práci, svědčící o šíři tematického záběru jeho odborné činnosti. Jelínkovy teoreticky podložené znalosti rétoriky se objevují v několika kapitolách rozsáhlé kolektivní monografické práce, která vyšla zásluhou prof. M. Jelínka a dr. B. Švandové v nakladatelství Masarykovy univerzity v Brně. Je to kniha odborných statí s názvem *Argumentace a umění komunikovat* (Brno 1999) a prof. Jelínek má na práci nejen výrazný autorský podíl, ale byl také jejím spoluredaktorem. Dílo podává základní poučení o veřejné ústní komunikaci a o podmínkách její funkčnosti, úspěšnosti a persvazi. Čtenářům přibližuje zásady pozitivní komunikace, sleduje vhodnou argumentaci a logiku při komunikaci. I když výklady začínají teoreticky pojetými filozofickými úvahami o jazyce, o jeho podstatě a o přesnosti a pravdivosti našich tvrzení (B. Švandová), vydaná práce splňuje všechny předpoklady praktické příručky řečnictví. Její autoři (kromě M. Jelínka také M. Krčmová, M. Křístek, K. Pala, J. Frostová, A. Mikulková) se zaměřují na jazyk v komunikaci

a sledují mj. specifické rysy lexika, výslovnost, péči o hlas a z hlediska didaktického i řečnické principy v pedagogické praxi.

Prof. Jelínek je autorem rozsáhlých kapitol s názvy *Z dějin řečnictví*, *Stylistické předpoklady úspěšnosti veřejného projevu*, *Výběr tématu a jeho strukturování* a *Syntaktická výstavba promluvy*. Vzhledem k tomu, že uvedená kolektivní monografie z řečnictví byla mj. koncipována i jako pomocník budoucím učitelům při jejich pedagogické praxi, byl její náklad brzy rozebrán.

Odborné zájmy M. Jelínka se vždy týkaly také analýzy individuálních stylů různých osobností českého vědeckého, politického a kulturního života. Patřili k nim např. jak naši současníci (V. Havel, J. Šabata aj.), tak politici a literáti minulých dob – T. G. Masaryk, O. Urban aj. Z posledních let si připomeňme např. studie *K Masarykovu jazyku a stylu v díle »Rusko a Evropa«* (in: *Tomáš Garrigue Masaryk a ruské revoluce*, Hodonín 1998), *Evropéismy v jazyce Masarykově* (in: *Evropanství a Tomáš Garrigue Masaryk*, Hodonín 1999) a jiné, ostatně Masarykově osobnosti se jubilant věnoval i z jiných stránek (filozofických, politických, občanských apod.).

Závažným tématem, jemuž se intenzivně a se zaujetím věnuje jubilant celý život, je také už zmiňovaný český purismus, a to i v celoevropských souvislostech. Vedle množství kratších statí vznikajících v průběhu několika desítek let se purismem zabývá i rozsáhlá německy psaná studie s názvem *Der Purismus in der Entwicklung der tschechischen Schriftsprache im 19. und 20. Jahrhundert* (in: *Trost, H. K., ed.: Deutsch-Tschechische Sprachbeziehungen*, Regensburg 2002).

Z ostatních novějších prací týkajících se purismu považujeme za vhodné připomenout alespoň některé studie: *Tažení českých puristů proti novým výrazům s předlozkovou funkcí* (v „Sborníku prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity“ 1999), *Josef Zubatý jako kritik českého jazykového purismu* (in: *Festschrift für Klaus Trost zum 65. Geburtstag*, München 1999), *Novodobý český purismus a jeho překonání* (in: *Kritický sborník XIX*, 1999–2000), *Václav Ertl jako kritik jazykového purismu* (v „Sborníku prací Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě“ 2001), *Puristické zásahy Františka Bartoše do textu Babičky Boženy Němcové* (v „Sborníku Památníku národního písemnictví“ 34, Praha 2002) aj. Je příznačné, že mnohé studie přerostly rámcem českého kulturního prostředí a M. Jelínek pojímá purismus jako součást evropského jazykového i kulturního dění.

Neméně významná byla a nadále trvá také jubilantova činnost vědecká i přednášková, zvl. popularizační. S nevšedním zájmem sleduje vývoj kodifikace spisovné češtiny, věnuje se také praktickým otázkám jazykové kultury a vždy trpělivě vysvětluje svým posluchačům nové jazykové jevy. Oceňujeme také vynikající schopnost pana profesora Jelínka zajímavě přednést své myšlenky na různých fórech, argumentovat příklady a živě o nich diskutovat. Obdivuhodná je pile, aktivita, neutuchající vitalita, ale také zvidavost v oboru a především nesmírná pracovitost jubilanta, který vždy šel a stále jde cílevědomě za vším, co považuje za potřebné a správné. A to pro vědu, školu i společnost.

Vědecké dílo profesora Milana Jelínka je svým širokým tematickým rozpětím zrcadlem stavu a vývoje české lingvistiky druhé poloviny minulého století. Ale ještě není uzavřeno a přibývají nebo přibudou práce další, nové. Z vyjádření pana profesora víme, že je rozpracována edice Masaryka a této významné osobnosti se z různých aspektů věnuje celý život. Nadto se M. Jelínek chystá k syntéze všech svých stylistických prací a přípravných studií s úmyslem vydat soubornou stylistiku. Na další zpracování čeká také shromážděný rozsáhlý materiál, který souhrnně ukáže dějiny českého jazykového purismu, a jsou tu další a další úmysly.

Toto připomenutí výročí narození není mezníkem, ale jen krátkým ohlédnutím, protože pan profesor má ještě bohaté plány před sebou. A proto přejeme váženému jubilatovi do dalších let ještě mnoho nových životních úspěchů, neustávající tvůrčí elán, dobrou pohodu a především stále zdraví.

Eva Minářová, Brno

Jubileusz Profesora Edwarda Lotki

W roku ubiegłym z okazji siedemdziesiątych urodzin Profesora Edwarda Lotki Katedra Bohemistyki Uniwersytetu F. Palackiego wraz z Zakładem Filologii Polskiej Katedry Sławistyki oraz Ołomunieckim Oddziałem Czeskiego Towarzystwa Językoznawczego zorganizowała międzynarodowe seminarium naukowe pn. „Czeskie, polskie i słowackie kontakty językowe i literackie”, seminarium tematycznie związane z badaniami naukowymi prowadzonymi przez Jubilata. Była to wspaniała okazja do uczczenia jubileuszu jednego z najbardziej znanych w Polsce (i nie tylko) językoznawców czeskich.

Profesor PhDr. Edward Lotko, CSc. urodził się 18 stycznia 1932 roku w Komorní Lhotce na Śląsku Cieszyńskim. Jednak całe Jego życie naukowe związane jest z Ołomuńcem. Tu na Uniwersytecie F. Palackiego studiował filologię czeską i filologię polską. Tutaj także w 1956 roku został przyjęty jako asystent do Katedry Języka i Literatury Czeskiej. Stąd też dwa lata później wyjechał do Polski, gdzie pracował jako lektor języka czeskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie (1958–1961). Tu również po powrocie, w roku 1962, zdał egzaminy i obronił pracę doktorską, w wyniku czego uzyskał stopień naukowy doktora nauk filologicznych, który – *nota bene* – nostryfikował na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Następnie poświęcił się pracy dydaktycznej i naukowej, co zaowocowało habilitacją w 1990 roku. Dwa lata później uzyskał tytuł naukowy profesora w dziedzinie językoznawstwa czeskiego, nieprzerwanie pracując w Katedrze Bohemistyki Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu F. Palackiego w Ołomuńcu.

Działalność publikacyjna Profesora jest bardzo rozległa. Liczy około 180 publikacji, w tym 5 monografii i 5 skryptów. Również pod względem tematycznym należy

podkreślić szerokie spektrum zainteresowań Jubilata, który zajmował się nie tylko współczesnym językiem czeskim, ale również językiem polskim i słowackim. Jego prace wnoszą do badań językoznawczych wiele nowego spojrzenia na tę problematykę oraz twórczej myśli. Zajmował się przede wszystkim zaprzeczeniem w języku czeskim w ujęciu synchronicznym. Nie należy też zapominać o Jego długoletnich zainteresowaniach retoryką i teorią komunikacji.

Rozpoczął bardzo wcześnie. Już bowiem jako student w 1954 roku opublikował w czasopiśmie „Zvrot” swój pierwszy artykuł *Krótce o geografii lingwistycznej*. Później już (od roku 1959) regularnie ukazywały się Jego prace, np.: *Interjekční věty v západotěšínských nářečích*, *W sprawie gwar mieszanych i przejściowych*, *Obecny stan badań nad użyciem syntaktycznym bezokolicznika w językach czeskim i słowackim* (1962), *Infinitiv příslovečný na Těšinsku*, który stał się wprowadzeniem do pierwszej monograficznej pracy pt.: *Funkce syntaktické bezokolicznika w gwarach zachodnioczeských* (1964).

Warto zwrócić uwagę, że już wtedy podjął temat, którym zajmował się później przez wiele lat, a mianowicie problem zaprzeczenia w języku czeskim i polskim (por. artykuł *K otázce slovnědruhově platnosti výrazu »ani«*, 1959). W latach 1967–1971 powstało osiem cyklicznych artykułów o zaprzeczeniach opublikowanych w czasopiśmie i pracach zbiorowych krajowych i zagranicznych, np.: *Zur Problematik der lexikalischen Negation im Tschechischen*, *O možnostech negovat*, *Lexikální negace v českých dialektech, komparace a negace*. Efektem pracy nad tym zagadnieniem była syntetyzująca monografia *Lexikální negace v současné češtině* (1973). Główną tezę tej pracy jest stwierdzenie, że leksykę przeczącą należy badać zarówno pod kątem paradygmatycznym, jak i w planie syntagmatycznym (do zaprzeczeń wraca Profesor E. Lotko całkiem niedawno w pracy *O záporných slovech v novém slovníku neologismu*, 2000).

Drugim polem badawczym Profesora E. Lotki była typologia języków. W jej obrębie wydzieliał „typy językowe”, których dokładny opis przedstawił w artykule zamieszczonym w zbiorze ołomunieckich slawistycznych prac językowych i literackich (1974). Później zaś jeszcze wielokrotnie w swych artykułach do tego problemu nawiązywał, np.: *K jazykovému typu češtiny a polštiny*, *O některých aspektech typologického zkoumání slovanských jazyků*, *Język polski z typologicznego punktu widzenia*, *O typologicky relevantních jevech ve slovní zásobě slovanských jazyků* i innych. Ten kierunek dociekań naukowych Profesora E. Lotki doczekał się finału w monografiach: *Polština a čeština z hlediska typologického* (1981), *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi* (1986), *Synchronní konfrontace češtiny a polštiny* (1997). Egzemplifikacją powyższych badań był skrypt *Zradná slova v polštině a češtině. Lexikální pohled a slovník* (1992). Wiele prac z tego zakresu opublikował Jubilat również w czasopiśmie polskich, słowackich i rosyjskich. Wszystkie te prace uważano za pierwsze prace na polu przekładoznawstwa lingwistycznego. M. Komárek mówił o nich, że jest to wstęp do lingwistycznej teorii przekładu, w których Autor nawiązał do tradycji języków czeskiego i polskiego. Zgromadził materiał, który mógłby w przy-

szłości doprowadzić do lingwistycznej konfrontacji tychże języków. Ponadto różnice między językiem polskim a czeskim konsekwentnie interpretował ze stanowiska współczesnej typologii językowej, rozpoczętej wprawdzie przez językoznawców praskiej szkoły strukturalnej, ale potrafił ją włączyć do współczesnego systemu językoznawczego.

Kolejnym kręgiem zainteresowań naukowych Profesora E. Lotki jest retoryka, która także wykładał na Uniwersytecie. Wraz ze Edwardem Petrů, Aleną Štěrbová, Karlem Vítkiem opublikował w roku 1975 pracę *Mluvený projev*, a następnie *Retorika* (z podtytułem *Základy teorie řečnictví s komentovanými ukázkami*). Prawie dwadzieścia lat później (w 1997 r.) ukazała się monografia *Kapitoly ze současné retoriky* Jego autorstwa, w której określił własne rozumienie retoryki (nie jako zbiór terminów, ale jako środek skutecznej komunikacji).

Profesor Edward Lotko poświęcał się również pracy dydaktycznej. Spod Jego pióra wyszło kilka skryptów uniwersyteckich, np. *Jazyk a jazykověda* (1974, który napisał wspólnie z Mirkiem Čejką), *K aktuálním metodologickým otázkám jazykovědy* (1978, współautor Miroslav Komárek) czy *Slovník lingvistických termínů pro filology* (w roku 2000 ukazało się uzupełnione wydanie).

Osiągnięcia badawcze Profesora Edwarda Lotki w dziedzinie lingwistyki konfrontatywnej zarówno w sferze teorii, jak i w sferze odniesień praktycznych, są nie tylko niezaprzeczalnie ważne, ale także zapewniają Jego dziełu trwałe miejsce w dorobku językoznawstwa zachodniosłowiańskiego. Jednocześnie włączają się i wyjaśniają wiele ważnych zagadnień dotyczących rozwoju i współczesnego stanu języka czeskiego i polskiego. Życzymy Jubilatowi, aby jeszcze przez wiele lat cieszył się dobrym zdrowiem i „przelewał swoją wiedzę na papier”, ku pokrzepieniu Jego uczniów i potomnych.

Agnieszka Zięba, Wałbrzych